

аксиологической характеристики человека / М. А. Гаврилук // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2013. – № 10 (138). – С. 136–140.

4. Шарова, А. А. Гендерная специфика зооморфизмов в русском языке / А. А. Шарова // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2009. – № 10-2. – С. 297–303

5. Мачоча, Д. Функции желчного пузыря / Д. Мачоча // Основы китайской медицины. Подробное руководство для специалистов по акупунктуре и лечению травмами. В 3 томах. Том 2. – М.: Рид Элсивер, 2011. – С. 199–203.

6. Филимонова, Е. Н. Портрет дальневосточной красавицы / Е. Н. Филимонова // Язык, сознание, коммуникация: сб. статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М.: МАКС Пресс. – 2006. – Вып. 32. – С. 4 – 42.

7. Багдасарян, В. Э. Символы, знаки, эмблемы: Энциклопедия / В. Э. Багдасарян, И. Б. Орлов, В. Л. Телицын ; под общ. ред. В. Л. Телицына. – М.: ЛОКИД-ПРЕСС; РИПОЛ классик, 2005. – 490 с.

УДК 811.161.3'367.335:398.91(=161.3)

Н. П. Цімашэнка

БЕЛАРУСКІЯ ПАРЭМІІ СА СТРУКТУРАЙ СКЛАДАНАЗЛУЧАНАГА СКАЗА

У артыкуле разглядаюцца беларускія прыказкі і прымаўкі, якія па сваёй структуры суадносяцца са складаназлучанымі сказамі. Аўтарам аналізуецца сэнсавыя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі такіх сінтаксічных канструкцый, сродкі сувязі, парадак размяшчэння частак. Акрамя гэтага, даецца характарыстыка складаназлучаных парэмічных сказаў з боку іх пунктуацыйнага афармлення.

Вусная народная творчасць надзвычай добра захавалася не толькі ў памяці беларусаў, але і ў актыўным побыце, адыграла вялікую ролю ў нацыянальнай самасвядомасці, у развіцці літаратуры і мастацтва; яна плённа ўплывае і сёння на працэсы нацыянальнага адраджэння. Пашыраючыся, фальклорныя творы ўплывалі нават на развіццё нацыянальнай мовы і літаратуры. Адным з такіх духоўных здабыткаў беларусаў з'яўляюцца прыказкі і прымаўкі, якія захаваліся ў нашай памяці праз стагоддзі. Гэтыя кароткія, лаканічныя выслоўі ўражваюць сваёй мудрасцю, праўдзівасцю, глыбінёй, разнастайнасцю зместу, шматграннасцю адлюстравання ўнутранага свету чалавека.

Беларускія парэміі напоўнены жыццёвым сэнсам: тут можна знайсці адказы на любыя пытанні, звязаныя з культурай і побытам нашага народа. Актуальнасць даследавання заключаецца ў тым, што беларускія прыказкі і прымаўкі як разнавіднасць фальклорных жанраў маюць цікавы моўны матэрыял для разгляду асаблівасцей розных сінтаксічных адзінак. У даным артыкуле наша ўвага будзе скіравана на парэмічныя канструкцыі, якія па сваёй структуры суадносяцца са складаназлучанымі сказамі (намі прааналізавана больш за 750 такіх сінтаксічных адзінак).

Складаназлучаны сказ у беларускай лінгвістычнай літаратуры разумеецца як складаны сказ, у якім прэдыкатыўныя часткі звязваюцца злучальнымі злучнікамі і ўтвараюць сэнсавае і інтанацыйнае цэлае: *Дзень з алеем, а тры дні галеем* [1, с. 63]; *Ці хто спяшае, ці бязрукі трымае* [1, с. 245]; *Пайшоў па попел, ды чорт ухопіў* [1, с. 259]; *У адных кірмаш, а ў другіх жыцця нямаш* [1, с. 286]; *Аднаго Юрку ўпусцілі, ды ўся хата заюрылася* [1, с. 309]. Злучальныя злучнікі з'яўляюцца асноўным сродкам сувязі паміж часткамі складаназлучаных сказаў і паказваюць на пэўную раўнапраўнасць частак у гэтых сказах. У залежнасці ад сэнсавых адносін часткі складаназлучаных сказаў могуць быць адносна самастойныя і ўзаемаабумоўленыя.

Адносна самастойныя тыя часткі, якія могуць ужывацца як простыя сказы: *Тварык беленькі, ды розум дробненькі* [1, с. 181]; *Дожд не дубіна – і я (мы) не гліна* [1, с. 202]. Састаўныя часткі такіх сказаў слаба залежаць адна ад другой, таму можна зрабіць іх перастаноўку: *Лета збірае, а зіма праядае* [1, с. 107] і *Зіма праядае, а лета збірае*; *Радні багата, а паабедаць няма дзе* [1, с. 141] і *Паабедаць няма дзе, а радні багата*. У шматлікіх складаназлучаных сказах часткі цесна звязаныя і абумоўленыя. Першая частка такіх сказаў больш самастойная, а другая будзецца ў залежнасці ад першай і вызначаецца яе сэнсам і лексічным складам: *Даў бог дзеці, ды няма дзе іх дзеці* [1, с. 62]; *Шануй каня дома, а ён цябе ў дарозе* [1, с. 121]; *Паноў радасць збірае, а мужыкоў – гора* [1, с. 70]; *Адна галавешка і ў печы не гарыць, а дзве – і ў полі не тухнуць* [1, с. 85]. Зрэдку сустракаюцца выпадкі, калі больш самастойнай з'яўляецца другая прэдыкатыўная частка, а першая з'яўляецца няпоўнай і абумоўлена зместам другой: *Лета на зіму, а зіма на лета працуе* [1, с. 107]; *Мора без вады, а вайна без крыві не бывае* [1, с. 79].

Для мовы беларускіх парэмій найбольш характэрным з'яўляецца ўжыванне складаназлучаных сказаў з абумоўленымі часткамі: *Пан*

з панам пазнаюцца, а мы – у бядзе [1, с. 76]; Шукае цар царыцы, а пастух пастушыцы [1, с. 96]. Трэба адзначыць, што ў большасці выпадкаў адна з прэдыкатыўных частак такіх сказаў кантэкстуальна няпоўная (як правіла, другая частка): *Вясну хваляць за дажджы і сонца, а лета – за снапы і вазы* [1, с. 99]; *Гарбатага выпрастае магіла, а ўпартага – дубіна* [1, с. 129]; *Матка дзяцей вучыць, а мачыха сушыць* [1, с. 136]; *Гадзіна раз са скуру лезе, а здраднік кожны дзень* [1, с. 319]. Радзей абедзве прэдыкатыўныя часткі парэмічнай канструкцыі з'яўляюцца няпоўнымі: *Сарока з куста, а дзесяць на куст* [1, с. 77]; *Не чалавек для грошай, а грошы для чалавека* [1, с. 227]; *Кумка кумцы па сакрэту, а кумка – усяму свету* [1, с. 299].

Што датычыцца структурнай арганізацыі беларускай парэмічнай канструкцыі, то варта адзначыць, што шматлікія складаназлучаныя сказы, прадстаўленыя ў прыказках і прымаўках, характарызуюцца паралелізмам сваёй будовы: *Адзін з сошкаю, а сямёра з ложкаю* [1, с. 59]; *Багаты зажабруе, а каваль запануе* [1, с. 59]; *Багатым жыццё, а бедным выццё* [1, с. 60]; *На базары долі не купіш, а ў судзе праўды не знойдзеш* [1, с. 76]; *Сівізна ў бараду, а чорт у рабрыну* [1, с. 151]; *Быль як смала, а небыліца як вадзіца* [1, с. 158]; *Боты новыя, а пяты голыя* [1, с. 177].

Назіранні паказваюць, што многія беларускія прыказкі і прымаўкі, якія суадносяцца са складаназлучанымі сказамі, характарызуюцца такой структурай, якая збліжае гэтыя канструкцыі з бяззлучнікавымі складанымі сказамі. Гэтым тлумачыцца паралельнае ўжыванне складаназлучаных і бяззлучнікавых парэмічных канструкцый. Параўн.: *Аднаму аж з горла прэ, а другі з голаду мрэ* [1, с. 58] і *Адна бяда міне, другая будзе* [1, с. 58]; *Зямлю не ўгноіш – і хлеба не намалоціш* [1, с. 103] і *Зямлю ўгноіш – хлеба падвоіш* [1, с. 103]; *Старасць – не радасць, а смерць – не пацеха* [1, с. 151] і *Старасць – не радасць, доўг – не карысць* [1, с. 151].

У лінгвістыцы існуе думка, згодна з якой аднародныя галоўныя члены (асабліва выказнікі) істотна змяняюць структуру сказа, у выніку чаго сказ павінен кваліфікавацца як складаназлучаны. Асабліва цяжкае размежаванне аднасастаўных сказаў з аднароднымі галоўнымі членамі і складаназлучаных сказаў, у якіх аднасастаўнымі з'яўляюцца прэдыкатыўныя часткі. Галоўныя члены аднасастаўнага сказа фармальна незалежныя, у іх няма магчымасці падпарадкавацца агульнаму члену. Аднак яны могуць падпарадкаваць агульны для іх член, у якасці якога звычайна ўжываюцца дэтэрмінаванае дапаўненне

або дэтэрмінаваная акалічнасць: *Ад смерці не адкупішся і не адпросішся* [1, с. 165]; *Усіх людзей не ашукаеш і за белы хлеб не купіш* [1, с. 241]. Параўн. складаназлучаныя сказы: *Новых сяброў набывай¹, а старых не забывай²* [1, с. 92]; *І службу службы¹, і сябру дапамажы²* [1, с. 91]; *І кіўну¹, і маргну², і да сэрца прыгарну³* [1, с. 134]; *Ні шавец¹, ні кравец², ні каваль³, ні стругаль⁴, а проста гаварыльшчык⁵* [1, с. 273]. Блізкасць такіх пабудоў да складаназлучаных сказаў дае падставу разглядаць іх як пераходную з'яву паміж простымі і складанымі сказамі.

У будове парэмій, якія супадаюць са складаназлучанымі сказамі, назіраюцца выпадкі, калі прэдыкатыўныя часткі маюць агульны даданы член сказа: *Ад пароды язык не адваліцца і зубы не высыплюцца* [1, с. 88]; *Увосень любага госця частуюць малаком, а нялюбага – мядком* [1, с. 118]; *У гультая і страху цячэ, і печ не пячэ* [1, с. 261].

Для сувязі частак у складаназлучаных сказах, якімі прадстаўлены беларускія прыказкі і прымаўкі, ужываюцца спалучальныя, супастаўляльныя, пералічальна-размеркавальныя і далучальныя злучнікі, якія адначасова служаць сродкам выражэння разнастайных сэнсавых адносін паміж часткамі.

У складаназлучаных сказах са спалучальнымі адносінамі выражаюцца часавыя і прычынна-выніковыя значэнні (сродкі сувязі: злучнікі *і, ды* (у значэнні *і*), *дыі*). Пры выражэнні часавых адносін дзеянні адбываюцца адначасова ці паслядоўна: *Сабака брэша, ды ніхто не зважэе* [1, с. 302]; *Удовіна і сякерка не сячэ, і кабылка не вязе* [1, с. 145]; *Да арла паляцела цяцера, і папала цяцера арлу на вячэру* [1, с. 198]. У першых двух сказах выражаецца адначасовасць, у трэцім – паслядоўнасць. У складаназлучаных сказах з адносінамі адначасовасці ці паслядоўнасці выказнікі ўжываюцца пераважна ў адной часовай форме: *Госцю гадзі, дыі сябе глядзі* [1, с. 89]; *Злая іскра ўсё спаліць і сама загіне* [1, с. 281]; *І службу службы, і сябру дапамажы* [1, с. 91]; *І кормяць, і пояць, і ў вочы колюць* [1, с. 282]. Аднак сустракаюцца сказы-парэміі, дзе выказнік выражаны іменнай часцінай мовы (звязка апушчана): *І адно не цукерка, і другое не рэдзька* [1, с. 282]. Менш пашыраны складаназлучаныя сказы з прычынна-выніковымі і ўмоўна-выніковымі адносінамі: першая частка такіх сказаў заключае ў сабе прычыну або ўмову, другая – вынік: *Дай зямлі, і яна табе дасць* [1, с. 101]; *Беражы бацькаву капейку, то і сваю здабудзеш* [1, с. 98]; *Пасадзі на такую (добраю) раллю дзіця, дык і яно вырасце* [1, с. 112]; *Нарэж саланікі да бацвінкі – і бацвінка будзе смачная* [1, с. 170]; *Няма хлеба і сала – і праца стала* [1, с. 171]; *Кончан баль – і скрыпкі*

ў торбу [1, с. 213]; *Родзіцца ўрода, і фельчар не паможэ* [1, с. 233]; *Траніў злудзей на злудзея, і абодва спужаліся* [1, с. 286]; *Няма мяса – і жаба не прыкрэса* [1, с. 228].

У складаназлучаных сказах з пералічальна-размеркавальнымі адносінамі ўжываюцца злучнікі *або, альбо, ні-ні, ці, ці-ці, то-то*. Паміж часткамі такіх сказаў выражаюцца адносіны чаргавання, пералічэння ці ўзаемавыключэння з'яў і падзей. Сказы са злучнікамі *то-то, ці-ці* паказваюць на паслядоўную змену падзей, іх чаргаванне ці пералічэнне: *То прапівае і пракурвае, то пракурвае і прапівае* [1, с. 327]; *Ці хто спяшае, ці бязрукі трымае* [1, с. 245]; *Ці ёй (яму і да т.п.) скажы, ці сабаку на хвост прывяжы* [1, с. 306]. Злучнікі *або, альбо* аб'ядноўваюць часткі складаназлучаных сказаў, у якіх гаворыцца пра падзеі і з'явы, што ўзаемна выключаюць адна другую. Акрамя гэтага, у такіх сказах выражаецца няўпэўненасць, сумненне, меркаванне: *Альбо рыбка, альбо піпка* [1, с. 190]. Паўторны злучнік *ні-ні* і яго варыянт *ані-ані* ўжываюцца пры пералічэнні падзей і з'яў у адмоўных сказах: *Ані цыбулькі, ані ўкрышыць* [1, с. 63]; *Ні я ў дзецях, ні я ў лецях* [1, с. 139]; *Ні бацька спраўляў, ні сын паганяе (ні сын носіць)* [1, с. 228]; *Ні калі тое было, ні калі тое будзе* [1, с. 300].

У складаназлучаных сказах з супастаўляльнымі адносінамі адна прэдыкатыўная частка супастаўляецца з другой. Паміж часткамі выражаюцца адносіны супастаўлення ці супрацьпастаўлення, граматычным сродкам якіх служаць злучнікі *а, але, аднак, затое, ды* (у значэнні *але*), *дый* (у значэнні *але*), *ажно* і інш. У сказах з супастаўляльнымі адносінамі толькі супастаўляюцца дзеянні, факты, з'явы, прыметы, паказваецца іх адрозненне, неадпаведнасць: *Сабака віляе хвостом, а Гебельс – языком* [1, с. 56]; *Дзесяць дуг, а каня няма* [1, с. 266]; *Багата чаго хочацца, ды не ўсё зможацца* [1, с. 123]; *Каза не хоча на торг, ды вядуць* [1, с. 209]; *Усякі абедае, але не кожны ваду п'е* [1, с. 72]; *На бога спадзявайся, але сам старайся* [1, с. 108]; *Спадзяваўся навячэрацца, ажно кума есці не варыла* [1, с. 236]; *Пайшоў на попел, дый чорт ухопіў* [1, с. 259]. У сказах з адносінамі супрацьпастаўлення паведамляецца пра з'явы, якія супярэчаць адна другой; у такіх сказах змест другой часткі не адпавядае зместу першай: *Гітлер хваліцца, а фрыцы валяцца* [1, с. 54]; *Малая граната, ды многа толку* [1, с. 55]; *Гады старыя, а розум дзіцячы* [1, с. 266]; *Лецечкам няўлежна, затое ўежна* [1, с. 107]; *Госцю гадзі, дый сябе глядзі* [1, с. 89]. Вельмі часта ў беларускіх прыказках і прымаўках паказваецца, што добра для чалавека, а што дрэнна: *Праца чалавека трымае і ўзбагачае, а гультайства псуе* [1, с. 113]; *У людзей пытай,*

але свой розум май [1, с. 239]. Акрамя таго, у парэмічных канструкцыях параўноўваюцца дзеянні, стан людзей: *Матка плача па дзіцяці ад веку да веку, а жонка па гаспадару ад рання да змяркання* [1, с. 136]; *Малады расце (малады мацуецца), а стары да зямлі хіліцца* [1, с. 151]; *Малады сілу наказвае, а стары спосабу шукае* [1, с. 151]; *Абыякі двойчы робіць, а скупы тройчы траціць* [1, с. 252]. Трэба адзначыць, што злучнік *а* з'яўляецца самым ужывальным сярод астатніх злучальных злучнікаў: *Багатым жыццё, а бедным выццё* [1, с. 60]; *Бедны пот лье, а багаты яго кроў п'е* [1, с. 60]; *Бяда бяду вядзе, а трэцяя паганяе* [1, с. 61]; *Адно ў мыслях, а другое на языку* [1, с. 309]; *З воч іскры сыплюцца, а з языка мёд цячэ* [1, с. 311]; *Кошку лаішчаць, а яна кіпцюры выпускае* [1, с. 312]; *Пасадзі свінню за стол, а яна і ногі на стол* [1, с. 322]. У сказах такога тыпу вельмі часта шляхам супрацьпастаўлення перадаецца параўнанне: *У гасцях добра, а дома лепей* [1, с. 94]; *Родная маці б'ючы ранаў не нарбіць, а мачыха і гладзячы параніць* [1, с. 141]; *Знайка па дарожцы бяжыць, а нязнайка на печы ляжыць* [1, с. 206]. Акрамя таго, у беларускіх прыказках і прымаўках, дзе прэдыкатыўныя часткі аб'яднаны пры дапамозе злучніка *а*, змяшчаюцца рэкамендацыі рознага тыпу: *Сон на заўтра адлажы, а справу сёння зрабі* [1, с. 116]; *У будны дзень згуляць грэх, а ў святы дзень зрабіць не грэх* [1, с. 117]; *Яду на заўтра адлажы, а справу сёння зрабі* [1, с. 121]; *Думай з вечару, а рабі з рання* [1, с. 202]; *З агнём не жартуй, а вадзе не вер* [1, с. 204]; *Кашу вары густую, а ў дарогу бяры торбу не пустую* [1, с. 212]; *Не спяшайся языком, а спяшайся справаю* [1, с. 225]; *Не хваліся за сем дзён, а хваліся за сем год* [1, с. 227]; *Не хваліся сеўшы, а хваліся з'еўшы* [1, с. 227]; *У людзей пытай, але свой розум май* [1, с. 239].

У складаназлучаных парэмічных сказах з далучальнымі адносінамі другая частка далучаецца да першай і заключае ў сабе пэўную заўвагу, дадатковае паведамленне, вывад. У якасці сродкаў сувязі ўжываюцца злучнікі *і*, *ды і*, *а то і* інш. Аднак канструкцыі такога тыпу не распаўсюджаны ў народнай мове: *На ўсё сяло адзін вол – і той гол* [1, с. 67].

У складаназлучаных сказах могуць аб'ядноўвацца тры і больш прэдыкатыўныя часткі, паміж якімі выражаюцца як адны і тыя ж адносіны (аднатыпныя), так і розныя семантыка-сінтаксічныя адносіны (разнатыпныя): *І холадна, і голадна, і дадому далёка (пра фашыцкіх салдатаў)* [1, с. 55]; *І тут гу-гу, і там гу-гу, і нічога разабраць не магу* [1, с. 298] (выражаюцца аднатыпныя спалучальныя адносіны); *І з Бягомля бягом, і Радашкавічам не рады, а з Лагойска –*

бітых на лагожках [1, с. 55]; *І ты тут, і я тут – а сабакі гаршкі б’юць* [1, с. 103]; *Не ты казаў, а сарока ляцела ды варона ў яе на хвасце сядзела* [1, с. 271] (выражаюцца разна тыпныя адносіны: у першым і другім сказах – спалучальныя і супастаўляльныя, у трэцім – супастаўляльныя і спалучальныя).

У межах складаназлучаных парэмічных канструкцый, як правіла, аб’ядноўваюцца прэдыкатыўныя часткі, якія суадносяцца:

1) з простымі двухсастаўнымі сказамі: *Чорт душу выйме, а пан скуру здыме* [1, с. 73]; *Рада людзей гуртуе, а крык і світ разганяе* [1, с. 93]; *У стральца дым густы, ды абед пусты* [1, с. 118];

2) з простымі аднасастаўнымі сказамі: *Думай з вечару, а рабі з рання* [1, с. 202]; *Вачам завідна, ды страўніку не пажыўна* [1, с. 177]; *Дзесяць дуг, а каня няма* [1, с. 266];

3) з простымі аднасастаўнымі і двухсастаўнымі сказамі: *Ёсць зубы, ды хлеба няма да губы* [1, с. 63]; *Прыбярэ пень, дык і пень будзе харошы* [1, с. 180]; *Быў квас, ды не было вас* [1, с. 265]. *Авечку стрыгуць, а баран дзівіцца* [1, с. 264].

Часцей за ўсё прэдыкатыўныя часткі беларускіх прыказак і прымавак, што паводле сваёй структуры супадаюць са складаназлучанымі сказамі, з’яўляюцца поўнымі (*Пушыны хлеб – не голад, а зрэбная кашуля – не галізна* [1, с. 172]; *Хацела б душа да раю, ды грахі не пускаюць* [1, с. 242]; *Праўда халодная, а маня ўцяплая* [1, с. 301]), аднак сустракаецца нямаля сінтаксічных пабудов, дзе адна з частак (як правіла, другая) выступае як няпоўная: *Рана загоіцца, а злое слова ніколі* [1, с. 162]; *Парожня бочка звініць, а поўная маўчыць* [1, с. 301]; *Чужую бяду і рукамі развяду, а сваёй і віламі не сапхну* [1, с. 306]. З боку структурнай арганізацыі прэдыкатыўныя часткі часцей за ўсё развітыя няўскладненыя: *Рыбак рыбку пяхэ, а мыслівы лапці пляце* [1, с. 115]; *Свіння не родзіць бабра, а сава не выведзе арла* [1, с. 234]; *Не радзіў мак сем год, а голаду не было* [1, с. 225]. Беларускія складаназлучаныя парэмічныя канструкцыі з ускладненымі прэдыкатыўнымі часткамі – з’ява даволі рэдкая. Сярод кампанентаў, што ўскладняюць састаўныя часткі такіх прыказак і прымавак, можна вылучыць наступныя:

– пабочныя канструкцыі: *Пан балюе, а наш брат, знай, будзе ды бядуе* [1, с. 69] (ускладнена другая прэдыкатыўная частка); *Стары, кажуць, змўста, ды без яго ў двары пуста* [1, с. 152] (ускладнена першая прэдыкатыўная частка);

– аднародныя члены: *Пан балюе, а наш брат, знай, будзе ды бядуе* [1, с. 69] (ускладнена другая прэдыкатыўная частка); *Прыйдзе*

каза да ваза́, папросіць сена, а мы ёй пугі дамо [1, с. 330] (ускладнена першая прэдыкатыўная частка); *Свой сячыся, рубайся, а чужы не мяшайся* [1, с. 142] (ускладнена першая прэдыкатыўная частка); *Не частуй мяне ні піўцом, ні вінцом, а прывітай мяне шчыранькім слаўцом* [1, с. 161] (ускладнена першая прэдыкатыўная частка);

– адасобленыя члены: *Не глядзі на мяне, на фэст ідучы, а глядзі на мяне, лён тручы* [1, с. 137] (часткі ўскладнены адасобленымі акалічнасцямі на фэст ідучы, лён тручы);

– параўнальныя канструкцыі: *Апрануты, як пава, але брыдка слава* [1, с. 137] (ускладнена першая прэдыкатыўная частка);

– прыдаткі: *Пісаў пісака – і сам не прачытае, небарака* [1, с. 274] (ускладнена другая прэдыкатыўная частка);

– звароткі: *Божэ, дапамажы, а ты, нябожжа, не ляжы!* [1, с. 98] (ускладнены дзве прэдыкатыўныя часткі).

Пунктуацыйнае афармленне складаназлучаных парэмій, як правіла, адпавядае правілам сучаснай беларускай мовы: *Бацька ў салдатах, а ў дзяцей кашуля ў латах* [1, с. 78]; *Жонка як жонка, але мілей родная старонка* [1, с. 81]; *На чужой старане і жук – мяса, і старую бабу маладзіцаю назавеш* [1, с. 82]; *Ад парады язык не адваліцца і зубы не высыплюцца* [1, с. 88]; *Недаясі – і калёсы прадасі* [1, с. 170]; *Няма мяса – жаба не прыкраса* [1, с. 228]; *Злая іскра ўсё спаліць і сама загіне* [1, с. 281]. Аднак сустракаюцца прыказкі і прымаўкі з няправільнай расстаноўкай знакаў прыпынку. Часцей за ўсё гэта адсутнасць коскі паміж прэдыкатыўнымі часткамі: *Радасць не ў дастатку і шчасце не ў багаці* [1, с. 232]; *І воўк сыты і козы цэлыя* [1, с. 207]; *І санлівага дабудзішся і лянлівага дашлешся* [1, с. 208]; *І не дай і не лай* [1, с. 282]; *І бога маліць (і богу маліцца) і чорта не гнявіць* [1, с. 311]. Неабходна заўважыць, што побач сустракаюцца аналагічныя па структуры парэміі, дзе коска стаіць паміж прэдыкатыўнымі часткамі: *І ракаў не хачу, і ног не прамачу* [1, с. 208]; *І піць не хачу, і грошай не плачу* [1, с. 208]. Нярэдка ў парэмічных тэкстах сустракаецца аўтарская пастаноўка працяжніка, часам зусім неапраўданая: *Грамада за аднаго – і адзін за грамаду* [1, с. 86]; *Згодаю двор збудуеш, а нязгодаю – гатовае разгубіш* [1, с. 86]; *Канчай – і прабачай* [1, с. 91]; *Пяць пальцаў на руцэ – і ўсіх шкода* [1, с. 140]; *Старасць – не радасць, а смерць – не пацеха* [1, с. 151]; *Пушыны хлеб – не голад, а зрэбная кашуля – не галізна* [1, с. 172]; *У ладным адзенні, а бруд – аж блішчыць* [1, с. 275]; *Гутар, гутар – а валы ў жыта!* [1, с. 296]; *Пазычыў на час, ды і – у добры час* [1, с. 314]; *Даваць давалі, – але з рук не пускалі* [1, с. 310];

Пісаў пісака – і сам не прачытае, небарака [1, с. 274] (параўн. *Злая іскра ўсё спаліць і сама загіне* [1, с. 281]). Такім чынам, сустракаюцца аднатыповыя сінтаксічныя канструкцыі з розным пунктуацыйным афармленнем. Параўнайце наяўнасць працяжніка паміж часткамі ў першым сказе і яго адсутнасць у другім (акрамя таго, у другім сказе паміж дзейнікам і выказнікам стаіць працяжнік, а па правілах беларускай пунктуацыі ён не патрэбны): *На ўсё сяло адзін вол – і той гол* [1, с. 67] і *Адзін сыноч Юзік і той – як арбузік* [1, с. 126]. Ёсць прыказка, дзе паміж часткамі ўвогуле адсутнічаюць знакі прыпынку: *Адна капейка і тая рабром* [1, с. 264].

Такім чынам, парэміі беларускай мовы, з’яўляючыся люстэркам нацыянальнай культуры, змяшчаюць у сабе вялікі аб’ём інфармацыі пра побыт і звычкі нашага народа і маюць багацейшы матэрыял для далейшых лінгвістычных даследаванняў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. Янкоўскі. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 494 с.

УДК 811.161.3’373 : 398.92 : 81.161.3’373.421

Н. И. Шабулдаева

СОЧЕТАНИЕ СПРАВЫ СПРАЎЛЯЦЬ И ЕГО СИНОНИМЫ В БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

В данной статье рассмотрены белорусские тавтологические сочетания с семантикой ‘делать, работать’, представляющие собой сочетание переходного глагола с прямым дополнением, выраженным однокоренным существительным в форме винительного падежа. Установлено, какие глаголы с указанной семантикой и однокоренные им существительные способны вступать в синтагматические отношения друг с другом.

Белорусский язык, наряду с другими восточнославянскими языками, из значительно более древних своих состояний унаследовал такую синтаксическую конструкцию, как парегменон. Она характеризуется тем, что объединяет два однокоренных слова, обычно это глагол и зависимое от него существительное, в одно словосочетание, так